1984
ژىل
يانۋار
№2 (172)
باھاسى
2 تىيىن

ياشىسۇن ئازاتلىق، دوستلۇق ۋەتىنى — تەڭلىككە يول ئاچقان سوۋېتلەر ئېلى!

بىزنىڭ ۋەتەن

چەت ئەللەردىكى ۋەتەنداشلار
بىلەن مەدەنىي ئالاقە باغلاش
قازاق «ۋەتەن» جەمىيىتىنىڭ
گېزىتى

سۈرەتتە: ئالمۇتا ئەمگەكچىلىرىنىڭ تىنچلىقنى ھىمايە قىلىشقا بېغىشلانغان نامايىشى.

ئالەمگە تىنچلىق لازىمدۇر

خەلق تىنچلىقنى خالايدۇ

سوۋېت ھوكۇمىتىنىڭ رەھبىرى يۇ. ۋ. ئاندروپوۋ ئۆزىنىڭ جاھانغا مەلۇم بايانىتىدا سوۋېت دولىتى ھازىرقى ۋە كەلگۈسى ئەۋلادلار ئۈچۈن تىنچلىقنى ساقلاش يولىدىكى كۈرەشنى قەتئىي داۋاملاشتۇرىدىغانلىقىنى ئالاھىدە كۈچ بىلەن تەكىتلەپ كۆرسەتتى. پۈتكۈل سوۋېت خەلقى كەبى قازاقستان ئەمگەكچىلىرىمۇ مەزكۇر ھۆججەتنى تولۇق قوللاپ- قۇۋۋەتلەپ، ئۇنىڭغا ئۆزلىرىنىڭ ئەمەلىي ئىشلىرى، ئىزگۈ نىيەتلىرى بىلەن جاۋاب بەرمەكتە. بۇنىڭ بىر ئىسپاتىنى خەلقنىڭ تىنچلىق فوندىغا ئاكتىۋ ھالدا ئۈلۈش قوشۇشىدىن كۆرەلەيمىز. بۇ تەدبىر كوللېكتىۋ ھالدا شەنبىلىك ئۆتكۈزۈش، كونسېرتلار قويۇش، ئەدەبىي كەچلەر ئۇيۇشتۇرۇش ئارقىلىق ئەمەلگە ئاشۇرۇلماقتا. ئۇنىڭدىن چۈشكەن مەبلەغ تىنچلىق فوندىغا قوشۇلماقتا.

مۇنداق ۋەتەنپەرۋەرلىك ھەرىكەتلەر ئالمۇتا ئوبلۇسىنىڭ يېزىلىرىدا ۋە پايتەختىمىزدە كەڭ ئوۋج ئالماقتا. مەسىلەن، ئالمۇتا پاختا گەزماللار كومبىناتى- ئىگىرمە ئىككى مىڭ سوم، ئېغىر ماشىناسازلىق زاۋۇتى- توققۇز مىڭ سوم، «جېتىسۇ» ئاياقكىيىم بىرلەشمىسى-15 مىڭ سوم پۇل توپلاپ، تىنچلىق فوندىغا تاپشۇردى. شەھەر سانائەت- كارخانىلىرى، ئالىي بىلىم يۇرتلىرى، مەكتەپلەر بىلەن مەھكىمىلەردىنمۇ جىق مەبلەغ توپلاندى. ئالمۇتا خەلق ئېگىلىكى ئىنستىتۇتىنىڭ ستۇدېنتلىرى دەم ئېلىش ۋاقىتلىرىدىن پايدىلىنىپ، قۇرۇلۇشلاردا ئىشلەپ تاپقان پۇلىرىنى تىنچلىق فوندىغا تاپشۇردى.

ئوبلۇستىكى كولخوز، سوۋخوز ئەمگەكچىلىرىمۇ بۇ ئالىيجاناپ ئىشتىن چەتتە قالمىدى. بالقاش رايونىنىڭ «ئاقكول»، «جىدېلى»، كېگېن رايونىنىڭ ئۆزۈن بۇلاق سوۋخوزلىرىنىڭ ھەر قايسىسى ئۈچ، تۆرت مىڭ سومدىن پۇل ئۆتكەزگەن.

ئايرىم شەخسلەرنىڭ ئۈلۈشلىرىمۇ ئاز ئەمەس. ئالمۇتا شەھىرىدە ئىستىقامەت قىلىپ تۇرغان ئۇرۇش ۋە ئەمگەك مەردانىسى دۈيسېباي ماقانوۋ 130 سوم مىقداردىكى بىر ئايلىق پېنسىيەسىنى تىنچلىق فوندىغا ھاۋالە قىلىپ مۇنداق دەپ خەت يازغان:

«مەن ئۇلۇق ۋەتەن ئۇرۇشىغا قاتنىشىپ، قان تۆكۈپ سويۇملۇك ۋەتىنىمنى دۈشمەندىن قوغدىدىم. ئۇرۇشنىڭ دەھشىتىنى ئۆز بېشىمدىن كەچۈرۈپ، ئۇنىڭ بالايۇئاپىتىنى كۆزۈم بىلەن كۆردۈم. مانا قىرىق ژىلدىن بۇيان تىنچ ھايات كەچۈرۋاتىمىز. بىزلەر ئەندى ھېچ قاچان ئۇرۇش بولمىسا ئېكەن دەپ تىلەيمىز. ئۇنىڭغا قارشى كۈرەشكە ھەر كىم ئەمەلىي ئىشى بىلەن ئۆز ئۈلۈشىنى قوشۇشى لازىم.»

يەنە بىر خەتمۇ دىققەت- ئېتىۋارغا سازاۋەردۇر. بۇ خەتنى تالغىر شەھىرىدىن كۆپ بالىلىق ئانا ئىناۋەت ئىبراھىموۋا يوللىغان: «مەن بالا- چاقىلىق ئانىمەن. بالىلىرىمنىڭ بەختىگە ئۇرۇش بولمىسا دەپ تىلەيمەن. ھازىرقى جىددىي خەلقئارا شارائىتتا قول قوشتۇرۇپ ئولتارغىم كەلمىدى. تىنچلىق ئىشىغا ھالال ئەمگىكىم بىلەن بىر كىشىلىك ئۈلۈشىمنى قوشۇمەن. ھازىرچە شۇ ئەمگەكتىن تاپقان مىڭ سوم پۇلۇمنى تىنچلىق فوندىغا تاپشۇرۇمەن».

بۇنىڭ ھەممىسى ئىزگۈ نىيەتلىك ئادەملەرنىڭ تىنچلىقنى چىن دىلىدىن تىلەيدىغانلىقلىرىنىڭ يارقىن ئىسپاتىدۇر. شۇنىڭدەك ئۇرۇش ئوتىنى ئۇتاشتۇرغۇچى- ئامېرىكا جاھانگىرلىگىگە قارشى خەلق ئاممىسىنىڭ قۇۋۋەتلىك ئاۋازىدۇر.

يېڭى پەللىلەر

يېڭى ژىل ھارپىسىدا س س س ر ئالىي سوۋېتىنىڭ سېسسىيەسى بولۇپ ئۆتتى. ئۇنىڭدا ئۆتكەن 1983- ژىلنىڭ ئاساسىي خۇلاسىلىرى چىقىرىلىپ، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ 1984- ژىلغا بېغىشلانغان ئىجتىمائىي- ئىختىسادىي تەرەققىياتىنىڭ پلانى ۋە بيۇدژېتى توغرىلىق قانۇن قوبۇل قىلىندى.

سېسسىيەدە ئۆتكەن ژىلنىڭ نەتىجىلىك ژىل بولغانلىغى تەكىتلەپ كۆرسىتىلدى. سانائەت ئىشلەپ چىقىرىشىنىڭ كۆلەمى 4 پروتسېنت، يېزا ئېگىلىگى 3،6 پروتسېنت ئۆستى. دولىتىمىزنىڭ شەرقىي رايونلىرىدا تەبىئىي بايلىقلارنى ئۆزلەشتۈرۈش يەنىمۇ داۋاملاشتۇرۇلدى. بۇ يەرلەردە تەبىئىي شارائىتلارنىڭ ئېغىر بولۇشىدىن قەتئىي نەزەر كەڭ كۆلەملىك قۇرۇلۇش ئىشلىرى ئېلىپ بېرىلماقتا. غەربىي سىبىردىن ئېلىمىزنىڭ مەركىزىي رايونلىرىغا تۆرت گاز نورى تارتىلدى. بۇلارنىڭ ئىچىدە ئۇزۇنلىغى تۆرت يېرىم مىڭ كىلومېترلىق يەر ئاستى نورى غەربىي يېۋروپا ئەللىرىگە يەتتى. نەتىجىدە 1984- ژىلنىڭ دەسلەپكى كۈنىلا سوۋېت ئىتتىپاقىدىن فرانسىيەگە گاز ئەۋەتىلىشكە باشلاندى. بۇنىڭدىن كېيىن سوۋېت گازىنى ئاۋسترىيە، گېرمانىيە فېدېراتىۋ جۇمھۇرىيىتى، ئىتالىيە ۋە باشقا مەملىكەتلەر ئالىدىغان بولىدۇ.

بايكال- ئامۇر تومۇر يولى سېلىنىۋاتقان شەرقىي سىبىردە ۋە سوۋېت ژىراق شەرقىدە ناھايىتى زور ئىشلار ئېلىپ بېرىلماقتا. مۇندا سېلىنىۋاتقان 3400 كىلومېترلىق بايكال- ئامۇر ماگىسترالى (بام) سىبىرنىڭ سانائەت مەركەزلىرىنى تىنچ ئوكيان قىرغاقلىرىدىكى پورتلار بىلەن ئۇلاشتۇرىدۇ. شۇنىڭدەك تومۇر يول ئەتراپىدا چوڭ- چوڭ زاۋۇدلار، خاگلار، يېڭى شەھەرلەر قۇرۇلماقتا. ئەمەلىياتتا بۇ قەدەر كەڭ كۆلەملىك قۇرۇلۇش ئىشلىرى دۇنيادا ئىلگىرى- ئاخىر ژۈرگۈزۈلگەن ئەمەس. بۇ ژىل بايكال- ئامۇر تومۇر يولىدا قاتناشنى رەسمىي باشلاۋېتىش پلانلانماقتا. 1984- ژىلى س س س ر دا بۇنىڭدىن باشقىمۇ يۈزلىگەن يېڭى سانائەت كارخانىلىرى ئىشقا چۈشۈرۈلىدۇ، موجۇتلىرى كەڭەيتىلىدۇ.

ئۆتكەن ژىلى خەلق پاراۋەنلىگىنى يەنىمۇ ئاشۇرۇش مەخسەتلىرىدە ئالامەت زور ئىشلار ئەمەلگە ئاشۇرۇلدى. ۋاھالەنكى، ئاساسىي ئوزۇق- تۈلۈك ۋە باشقا نەڭ كېرەكلىك تاۋارلارنىڭ باھاسى تۇراقلىق ھالدا ساقلىنىپ قالدى. ھەقسىز بىلىم بېرىش، ھەقسىز داۋالاش ۋە باشقا ئىجتىمائىي مەخسەتلەرگە ئىجتىمائىي ئىستىمال فوندىدىن ئاجرىتىلغان مەبلەغ مىقدارى كۆپەيتۈرۈلدى. نەتىجىدە رېئال دارامەت جان بېشىغا چاقاندا ئىككى پروتسېنت ئاشتى.

بۇ ژىل سانائەت مەھسۇلاتلىرىنى ئىشلەپ چىقىرىش كۆلەمى يەنە 3،8 پروتسېنت، يېزا ئېگىلىگى ئىشلەپ چىقىرىش 6،4 پروتسېنت ئاشىدۇ. بۇ مۇناسىۋەت بىلەن يېڭى باشلانغان ژىلنىڭ ئاساسىي ئىختىسادىي ئالاھىدىلىگىگە توختىلىپ ئۆتۈش لازىم بولسا كېرەك.

بىرىنچىدىن، ئۇمۇمەن تېخنىكىلىق تەرەققىياتنىڭ ئاساسى بولۇپ سانىلىدىغان ئېلېكترونىكا، سانائەتنى ئاۋتوماتلاشتۇرۇش ۋاستىلىرى، ستانوك سازلىق ۋە باشقا سالالار، شۇنىڭدەك ئىستىمال بۇيۇملىرىنى ئىشلەپ چىقىرىدىغان سالالار يەنىمۇ چاپسان تەرەققىي ئەتتۈرۈلىدۇ. يەنە بىر مۇھىم ئالاھىدىلىك- يېزا ئېگىلىگى سانائەتكە نىسبەتەن ئەچچە ھەسسە تېز سۈرئەت بىلەن تەرەققىي تاپىدۇ. شۇ تۈپەيلى ئاھالىنى ھەر خىل بۇيۇملار ۋە ئوزۇق- تۈلۈك مەھسۇلاتلىرى بىلەن يەنىمۇ تولۇق قامداشقا ئىمكانىيەت تۇغدۇرۇلىدۇ.

ئىشچىلار بىلەن خىزمەتچىلەرنىڭ ئوتتۇرا دەرىجىدىكى ئايلىق مائاشىنى 2،2 پروتسېنت، كولخوزچىلارنىڭ ئەمگەك ھەققىنى 3 پروتسېنت كۆپەيتىش پلانلانماقتا. بىزنىڭ ئېلىمىزدا ئۇزۇن ژىللاردىن بۇيان نان، گۆش، ياغ، گۈرۈچ، سۈت، قەنت قاتارلىق مەھسۇلاتلارنىڭ باھاسى ئۆزگەرگىنى يوق. تۇرار جاي ئىجارە ھەققى 1928- ژىلقى دەرىجىسىدىن چۈشمىدى. ھازىر گاز، ئېلېكتر، ئۆيىنى ئىسسىتىش ۋە باشقا مەئىشىي ئېھتىياجلارنى قوشۇپ ھېساپلىغاندا، ھازىر ئىجارە ھەققى سوۋېت ئائىلىسى كىرىمىنىڭ ئۈچ پروتسېنتىدىن ئاشمايدۇ. 1984- ژىلى 10 مىللىوندىن ئوشۇق ئادەمنى قولايلىق ئۆيلەر بىلەن تەمىنلەش كۆزدە تۇتۇلماقتا. ئۆي- جاي مۇشۇ بەش ژىللىقنىڭ بېشىدا بەلگۈلەنگەن ئوتتۇرا دەرىجىلىك ژىللىق پلاندىن 6،6 پروتسېنت ئوشۇق سېلىنىدۇ.

ئىجتىمائىي ئىستىمال فوندىدىن خەلقنىڭ پاراۋەنلىگىنى ئاشۇرۇشقا تېخىمۇ جىق مەبلەغلەر ئاجرىتىلىدۇ. ئۇلارنىڭ ھېساۋىدىن باللار باغچىلىرى 580 مىڭ ئورۇنغا، مەكتەپلەر 500 مىڭ ئورۇنغا كەڭەيدۇ. شۇنىڭدەك ئاغرىقخانىلار، داۋالاش، دەم ئېلىش ئورۇنلىرىنىڭ تارماقلىرىمۇ كەڭەيتىلىدۇ.

دەۋر مېۋىسى

(ئوچېرك)

سۈرەتتە: ئالىم تۇغلۇقجان تالىپوۋ.

ئادەم ئۆز ھاياتىدا ئۇرغۇنلىغان ئۇنتۇلماس ۋاقىئەلەرنى بېشىدىن كەچۈرىدۇ. ئۇيغۇر ئالىمى تۇغلۇقجان تالىپوۋنىڭ ھاياتىدا ئۆتكەن ژىل كەچ كۈزدە ئەينە شۇنداق مۇھىم يېڭىلىق سادىر بولدى. ئۇ پەن دوكتورى نامىنى ئېلىش ئۈچۈن دىسسېرتاتسىيە ياقلىدى. بۇنىڭغا پۈتكۈل ئۇيغۇر جامائەتچىلىگى ئىنتايىن خۇش بولدى دېسەك، مۇبالىغە بولمايدۇ. چۈنكى مۇنچىلىك يۇكسەك ئىلمىي دەرىجىگە ئېرىشىش ئاسان ئىش ئەمەس، ئەلۋەتتە. ئۇ كۆپ ژىللىق جىددىي ئەمگەكنى، تىنماي ئىزدىنىشنى تەلەپ قىلىدۇ.

بۇ ئوچېركتا مەزكۇر دىسسېرتاتسىيەنىڭ تىلشۇناسلىق ساھاسىدىكى ئەھمىيىتىگە، ئۇمۇمەن تۈركىشۇناسلىق پەنىدە ئىگەللىگەن ئورنىغا تەپسىلىي توختىلىش نىيىتىدە ئەمەسمەن. مەخسىتىم، تۇغلۇقجاننىڭ ھايات يولى، ئۇنىڭ ئالىم سۈپىتىدە شەكىللىنىش جەريانلىرىنىلا بىر قەدەر ھېكايە قىلىشتىن ئىبارەت، خالاس.

تۆرت سائەت داۋام قىلغان دىسسېرتاتسىيە ياقلاش مەجلىسىدە ئىشتىراك قىلىپ ئولتارغىنىمدا، تۇغلۇقجاننىڭ بالىلىق چېغىدىن تارتىپ تا بۈگۈنكى كۈنگىچە بولغان پۈتكۈل ھاياتى كۆز ئالدىمدا نامايەن بولىدى. مەن ئۇنىڭ مەرھۇم ئاتا-ئانىسىنى جۇسۇنلىدىم، مەكتەپ بوسۇغىسىنى بىرىنچى قېتىم ئاتلىغان پەيتلەرنى، بالىلىغىمىزنى، ياشلىغىمىزنى ئەسلىدىم، بىزگە بىلىم بەرگەن، تەربىيە بەرگەن ئۇستازلىرىمىزنى يادىمغا چۈشەردىم.

كەتمەن- ئۇيغۇر رايونىدىكى چوڭ ۋە كونا يېزىلارنىڭ بىرىدۇر. ئۇلارنىڭ ئۆيى تاغ باغرىغا، ئېمىشكىدۇر گوجىلغا دەپ ئاتىلىدىغان كەڭ سايىنىڭ گىرۋىگىدە بولىدىغان. ئىشىك ئالدىدىكى ئالمىلىق باغ ۋە گۈلزارلىق، ئۆينىڭ كەينىدىكى جىگدىلىك ھېلىمۇ كۆز ئالدىمدا.

بولۇپمۇ باھار پەسلىدە، مېۋىلىك دەرەخلەر چېچەكلىگەن چاغدا، ئۇلارنىڭ ئۆيىگە بارساڭ، جىگدە چېچىگىنىڭ دىماقنى غىدىقلايدىغان خۇش ھىدى، ھويلىنىڭ كەينىدىلا ئېدىردا رەڭمۇ-رەڭ قىزىل لەيلە، چۈغلۇق گۈل، سوسۇنگۈل، سېرىق چېچەك ۋە باشقا تۈرلۈك-تۈمەن ياۋايى گۈللەر ئادەمنىڭ تەلىپىدە قانداقتۇر بىر سىرلىق ھىس-تۇيغۇلارنى ئويغىتىپ، شېرىن خىيال ئۆز ئىلكىگە ئالاتتى. يېڭىدىن چېچەك ئاتقان جىنەستە، تېۋىلغا، ئىرغاي، جەمبىل، دەرگۈل پىياز ۋە باشقا گىيالارنىڭ ھىدىمۇ دىلغا ئارام بېغىشلاتتى.

تۇغلۇقجان چوڭ ۋە ئىناق ئائىلىدە ئۆستى. ئون بالا بىر ئۆيدە ئۆسۈپ، ئۇچۇم بولدى. تالىپ ئاتا بىلەن ھەمزىخان ئانا ساۋاتسىز، لېكىن پەم-پاراسەتلىك مېھرىۋان ئىنسانلار ئىدى. تالىپ ئاتىنىڭ، يە ھەمزىخان ئانىنىڭ پەرزەنتلىرىنىڭ بېشىغا قاققانلىغىنى كۆرگەن ئەمەسمەن. ئۇلار بالىلىرى ۋە نەۋرىلىرىنى كەمتار، ئەدەپلىك، ئىشلەمچان قىلىپ تەربىيەلەشكە تىرىشاتتى. ئەتىيازلىغى ئۆشىشاقلىق قىلىنىدىغان يەرنى چاناش، كۆكتات تېرىش، ئۆينى كۆتۈش ۋە كۈزلىگى ژىغىشتۇرۇش، مال- ۋارانغا قاراش، باغ ۋە گۈلزارلىقنى سۇغىرىش ۋە باشقىمۇ ئۆي ئىشلىرىنىڭ ھەممىسىنى بالىلار قىلاتتى. ئەلۋەتتە، ھەر كىم چامىسى كەلگىچە ئاتا-ئانىسىغا بولۇشاتتى. ھويلا ھېمىشەم سەرەمجان ئىدى.

1943- ژىلى يانۋار ئېيىنىڭ ئاخىرىدا تۇغلۇقجان ئارمىيە سېپىگە چاقىرىلىپ، ژىراق شەرىق ئولكىسىدە خىزمەت قىلدى. ئۇ ئۆزىنى جەڭ مەيدانىغا ئەۋەتىش توغرىلىق ئىلتىماس قىلىپ بىر نەچچە قېتىم يازغان راپورتلىرى قوماندانلىق تەرىپىدىن رەت قىلىندى. چۈنكى ئۇ چاغدا ئېلىمىزنىڭ ژىراق شەرىقتىكى چېگارىسىنى ياپون سامۇرايلىرىدىن قوغداشمۇ ئىنتايىن مۇھىم ۋەزىپە ئىدى. تۇغلۇقجان تالىپوۋ ياپونىيەنىڭ كۋانتون ئارمىيەسىنى تار- مار قىلىش جەڭلىرىگە قاتناشتى. مەلۇمكى، سوۋېت ئارمىيەسىنىڭ مەزكۇر غالىبىيىتى ياپون سامۇرايلىرى كۈچلىرىنى قىسقا مۇددەت ئىچىدە تار- مار كەلتۈرۈشتە ھەل قىلغۇچى رول ئوينىغان ئىدى.

تۇغلۇقجان شەرەپلىك ھەربىي خىزمەت مۇددىتىنى تاماملاپ، ژۇتقا قايتىپ كەلگەندىن كېيىن كۆپ كېچىكمەيلا ئۆز ژۇتى كەتمەندە ئوقۇتقۇچى بولۇپ ئىشلىدى.

ئالىي بىلىمگە تەشنا بولغان ت. تالىپوۋ پانفىلوۋ شەھىرىدىكى پېداگوگىكا بىلىم ژۇرتىغا چۈشۈپ، ئۇنى ئاھايىتى ياخشى باھالار بىلەن تاماملاپ، ئاندىن ئالمۇتىدىكى ئاباي نامىدىكى قازاقستان پېداگوگىكا ئىنستىتۇتىنى پۈتتۈرۈپ چىقتى.

ئىنستىتۇتنى ئىمتىيازلىق دىپلوم بىلەن تاماملىغان تۇغلۇقجان قازاقستان س س ر پەنلەر ئاكادېمىيەسى ئۇيغۇر- دۇڭگان سېكتورىنىڭ ئاسپىرانتۇرىسىدا قالدۇرۇلدى. ئۇنىڭ ئىلمىي پائالىيىتى ئەينە شۇنىڭدىن باشلاندى. تۇغلۇقجان ئاسپىرانتۇرىدا ئۇيغۇر تىلىنىڭ فونېتىكىسىنى ئۆگىنىش بويىچە ئىلمىي- تەتقىقات ئىشلىرىنى ئېلىپ باردى. 1960- ژىلى «ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىنىڭ سوزۇق تاۋۇشلار سىستېمىسى» دېگەن ماۋزۇدا فىلولوگىيە پەنلىرى كاندىداتى ئىلمىي دەرىجىسىنى ئېلىش ئۈچۈن مۇۋاپپەقىيەتلىك دىسسېرتاتسىيە ياقلىدى.

ت. تالىپوۋنىڭ ئاساسىي ئىلمىي پائالىيىتى ئۇيغۇر تىلىنىڭ تاۋۇش سىستېمىسىغا (فونېتىكا ۋە فونولوگىيەسىغا) بېغىشلانغان. مانا مۇشۇ ساھە بويىچە ئۇ ئۇيغۇرشۇناسلىق پەنىگە سالماقلىق ئۈلۈش قوشتى. ت. تالىپوۋ تۆرت مونوگرافىيەنىڭ، بىر نەچچە كوللېكتىۋ تەتقىقات ئىشلىرىدىكى ھەم ئوقۇش قوراللىرىدىكى فونېتىكا بويىچە بۆلۈملەرنىڭ ۋە 50 كە يېقىن ئىلمىي ماقالىلارنىڭ ئاۋتورىدۇر. ئالىم بۇ ئەمگەكلىرىدە، ئۇيغۇر فونېتىكىسى بىلەن فونولوگىيەسىنىڭ ئايرىم پروبلېمىلىق مەسىلىلىرىنى ئۇنجا قېتىم ھەل قىلىشقا مۇيەسسەر بولدى.

مانا ئەندى تۇغلۇقجان تالىپوۋ فىلولوگىيە پەنلىرىنىڭ دوكتورى. «ئۇيغۇر تىلى فونېتىكالىق سىستېمىسىنىڭ تارىخىي تەرەققىياتى» دېگەن ئىنتايىن ئاكتۇئال ماۋزۇدا دىسسېرتاتسىيە ياقلىدى. ئۇ ئۆزىنىڭ مەخسەت- مۇرادىغا ئېرىشتى. ئاددىي دېخان ئائىلىسىدىن چىققان بىرادىرىمىز تۇغلۇقجاننىڭ ئىلىم- پەن ساھاسىدا مۇنچىلىك زور مەرتىۋىگە ئىگە بولۇشى، ئۇنىڭ تۈركىشۇناسلىق پەنىنىڭ تەرەققىياتىغا تىلغا ئالارلىق ئۈلۈش قوشۇشى- بىزنىڭ زامانىمىزدىكى تەبىي بىر ھادىسە بولۇپ، شەخسلەرنىڭ ھەر قانداق ئارمىنىنى بەجا كەلتۈرۈشكە داغدام يوللار ئېچىپ بەرگەن بىزنىڭ دەۋرىمىزنىڭ چوڭ مېۋىسىدۇر.

سېيىتجان مەشۇروۋ.

تېچلىق مەخسىتىدە ئەمگەك قىلىشقا نېمە يەتسۇن

مەن كىرىپ كەلگەندە، مىرزاخمەت ئاكا ئىش ئۈستىدە ئىكەن. بىر قولىنى سەل ئايغاندەك قىلىدۇ. ئۇنىڭ سول قولى ئۇرۇش مەيدانىدا يارىدار بولغان، بارماقلىرىغا زەڭ قويۇپ قاراۋاتقىنىمىزنى سېزىپ قالدى، ئەتمالىم. «ئۇرۇش دېگەن ئاپەتنىڭ يادىمىسى» دەپ ماڭا مەنالىق قارىدى.

1943- ژىلى ئەندىلا 18 ياشقا قەدەم تاشلىغان مىرزاخمەت ئۇيغۇر رايونى چوڭ ئاقسۇ ئوتتۇرا مەكتىۋىنىڭ 9- سىنىپىنى تاماملاپ چىقىشى بىلەنلا ۋەتەننى قوغداشقا ئاتلاندى. قېرىنداش بېلورۇس ئېلىنى ئازات قىلىشقا قاتنىشىپ، فاشىستلار كۈچلۈك ئىستىھكامغا ئايلاندۇرغان ۋىتېبسك شەھىرى ئۈچۈن بولغان جەڭدە دۈشمەنگە قاخشاتقۇچ زەربە بەرگەنلەر ئارىسىدا بولدى. مانا شۇندا مىرزاخمەت ئاكا پۇت- قولىدىن يارىدار بولغان.

شۇ بىر قىيىن دەۋرلەرنى ئەسلەپ، سابىق جەڭچى مۇنداق دەيدۇ:

-بىزنىڭ بېشىمىزغا چۈشكەن دەھشەتلىك ئېغىر كۈنلەرنى بالىلىرىمىز، نەۋرىلىرىمىز كۆرمىسۇن،- دەپ ئۇرۇشقا لەنەت ئوقۇيمەن. بىز ھازىر تېچلىق ھاياتنىڭ ھالاۋىتىنى كۆرۈپ، بەختلىك، پاراۋەن ياشاۋاتىمىز. بۇنىڭغا ئاپىرىن ئوقۇيمىز. ئۇ مانا ھازىر تېچلىق دەۋرىدە ئۆزىنىڭ بىر كىشىلىك ئىشى بىلەن خەلىق ئالقىشىغا ئىگە بولدى. ئۇيغۇر رايونلۇق ئىستىمالچىلار جەمىيىتى ساھاسىدا مىرزاخمەت مەشۇروۋ كۆپ ژىلدىن بۇيان بۇغالتېر بولۇپ ئىشلەپ، «سوۋېت سودا ئەلاچىسى» زناگىغا، شۇنداقلا كۆپلىگەن ماددىي سوغىلارغا ئېرىشتى. ئۇ ئۆزىنىڭ چوڭ ئائىلىسى، بالىلىرى ۋە نەۋرىلىرى بىلەن پاراۋەن ياشاپ، تېچلىق ھاياتىنىڭ راھىتىنى كۆرمەكتە.

-تېچلىق دەۋرىدە ئەمگەك قىلىشقا، ھايات كەچۈرۈشكە نېمە يەتسۇن،- دەيدۇ كۆپنى كۆرگەن مىرزاخمەت مەشۇروۋ. راست، ئۇ گەپنىڭ گەنجىگىنى ئېيتىدۇ.

ئەمىردىن تايىروۋ.
ئۇيغۇر رايونى، چونجا يېزىسى.

يېڭى چىنە- قاچىلار

قاپچىغاي فارفور زاۋۇدىنىڭ مۇتەخەسسىلىرى قازاق خەلقىنىڭ ئېپىك ئەسەرلىرى- باتۇرلار جىرلىرىغا ئاھاڭداش رەسىملەردىن پايدىلىنىپ، «ئارقار» ناملىق چاي سېرۋىزلىرىنى ئىشلەپ چىقاردى. ئۇنىڭ دەسلەپكى پارتىيەسى ئوتتۇرا ئازىيە جۇمھۇرىيەتلىرىگە ۋە قازاقستاننىڭ ھەرخىل توبلۇسلىرىغا جونىتىلدى.

ئارخېئولوگىيەلىك ئىشلار جەريانىدا تېپىلغان خىش بۇيۇملاردىكى نەقىشلەرنىڭ ئىشلىنىش سىرلىرىنى ئۆگىنىش نەتىجىسىدە رەسساملار تەييارلىغان ئۆلگىلەر ئاساسىدا بالىلار ئۈچۈن چىنە- قاچىلار چىقىرىش قولغا ئېلىنماقتا.

مەزكۇر كارخانا رەسساملىرى پايانسىز بوز يەرلەردىكى يېڭى ھاياتنى ئەكس ئەتتۈرىدىغان چىنە- قاچىلار ئۆلگىلىرىنى بوز يەرلەرنىڭ 30 ژىللىغىغا بېغىشلىماقتا.

قىسقا خەۋەرلەر

ئەدەبىي گېزىتكە مۇكاپات

س س س ر ئالىي سوۋېتى رىياسىتىنىڭ پەرمانىغا بىنائەن جۇمھۇرىيەتلىك «قازاق ئەدەبىياتى» گېزىتى سوۋېت ئەدەبىياتى تەرەققىياتىدىكى ئۈنۈملۈك خىزمىتى ئۈچۈن خەلىقلەر دوستلۇغى ئوردېنى بىلەن مۇكاپاتلاندى.

مېھرىۋان شىپاكار

قازاقستان ئۆپكە ئاغرىقلىرى ئىلمىي- تەتقىقات ئىنستىتۇتىنىڭ جەرراھى، باۋىرجان ئالبازاروۋنىڭ خاتىرىسىدە، بۈلتۈرقى ژىل مەڭگۈلۈككە ساقلانغۇسىدۇر. چۈنكى تەجرىبىلىك دوختۇر ئۇزۇن ژىللىق ئەمگىگى ۋە ئىلمىي تەتقاتلىرىنىڭ نەتىجىسىدە كاندىداتلىق دىسسېرتاتسىيەنى مۇۋاپپەقىيەتلىك ياقلاپ چىقتى.

شۇنداقلا ئۇنىڭ ئۆتكەن ژىلى ئۆز ساھاسى بويىچە موسكۋادا چوڭ ئىلمىي ژىغىنلاردا بەرگەن ئىككى مۇرەككەپ ئىلمىي دوكلادى ژۇقۇرى باھالاندى.

تونۇلغان دوختۇر ئالبازوروۋ بۇ كۈنلەردە مەزكۇر ئىنستىتۇتتا ئۆزىنىڭ پەن ساھاسىدىكى مۇۋاپپەقىيەتلىرىنى ئەمەلىياتتا قوللانماقتا. جاي- جايلاردىن كېلىپ، ئۇنىڭ قولىدا داۋالىنىپ قايتقانلار ئۇرغۇن. مەسىلەن، قاراقالپاقستانلىق بايان ئوسمانوۋنىڭ، قىرغىزستانلىق ئېمىر جالىيېۋنىڭ ۋە باشقىلارنىڭ مېھرىۋان شىپاكارغا مىننەتدارلىغى چەكسىزدۇر.

داڭدار دېخان شەنىگە

ئالتويلۇك داڭدار دېخان، ھوسۇل ماھىرى، سوتسىيالىستىك ئەمگەك قەھرىمانى كۆلەش ئايتجانوۋانىڭ سۈرىتىنى بىز گېزىتىمىزنىڭ يېڭى ژىللىق سانىنىڭ بىرىنچى سەھىپىسىدە چىقارغان ئىدۇق. مانا تەھرىراتىمىزغا گېزىتخان ئىمەرجان ھوشۇروۋتىن خۇش خەۋەر كەلدى. پانفىلوۋ رايونى كىروۋ نامىدىكى چوڭ ئۇيغۇر كولخوزىنىڭ مەركىزى ئالتويى يېزىسىدا كۆلەش نامىدا ساميو بويىچە ئوبلۇسلۇق مۇسابىقە ئۆتكۈزۈلگەن. ئۇنى ئېچىش مەراسىمىدا كولخوز رەئىسى ئۇۋرايىمجان قوجاخمېتوۋ يەتتىسۇ سپورتچىلىرىنى ك. ئايتجانوۋانىڭ تېچلىق ئەمگەك مەيدانىدىكى شانلىق ئىشلىرى بىلەن تونۇشتۇردى. مەزكۇر مۇسابىقىدا كىروۋ نامىدىكى كولخوزنىڭ پالۋانلىرى ئالاھىدە كۆزگە چۈشتى. ب. ئاخمۇللايېۋ، ب. ئاۋغانبايېۋ، پ. جالالوۋ، ئا. توختاخۇنوۋ، م. ئىسرائىلوۋ، ئا. قۇربانوۋ، ئا. قۇربانىيازوۋ ۋە ب. ھوشۇروۋلار بارلىق رەقىپلىرى ئۈستىدىن ئىشەنچلىك غالىبىيەت قازىنىپ چېمپيون دېگەن پەخرىي ئۇنۋانغا ئېرىشتى. شۇنداقلا مەزكۇر ئىگىلىكنىڭ يەنە 15 پالۋىنى 2 ۋە 3- ئورۇننى ئالدى. ئىككىنچى ئورۇننى تالدىقورغان شەھىرىنىڭ كوماندىسى ئىگەللىدى.

پانفىلوۋ رايونى.

ئۇسسۇلدۇر مېنىڭ ھاياتىم

دۇم- دۇم، دۇم-تاك، دۇم- تاك،
دۇم- دۇم، دۇم- تاك- تاك- تاك.
دۇم- تاك...

جوشقۇن ياڭراق داپ ئاۋازى پۈتۈن زالنى زىل زىلىگە كەلتۈرگەندەك تۇيۇلاتتى. سەھنىگە ئۇسسۇلچى يېشىن تېزلىگىدە چىقىپ كەلدى. ئۇنىڭ ئۇيغۇر خەلق ئۇسسۇلىغا خاس جىق ھەرىكەتلەردىن ئوكچە ۋە تاپاننى يەرگە تەككۈزمەي نوۋەت بىلەن قوزغاپ، ئالماشتۇرۇپ، ماھىرانە، نەفىس ھەرىكەت قىلغانلىغى شۇنچىلىك، دەسلەپ كورۇپ تۇرغان ئىشتىياقى زور تاماشىبىنلاردا ئويناقى پەرۋاز قىلىپ ژۈرگەندەك تەسىرات قالدۇردى.

سۈرەتتە: گۈلنارا سايتوۋا.

بىر دەقىقە داپ ئۇنى پەسەيگەندەك قىلىۋىدى، ئۇسسۇلمۇ ئاستىلىغاندەك قىلدى. ئاندىن يەنە جانلىنىپ، شوخ تۈس ئالدى. قىزنىڭ پۈتكۈل نازۇك بەدىنى، قوللىرى ئۇسۇل ئوبرازىنى ھاسىل قىلىشقا بېقىندى. بۇ مەخسەتكە ئۇنىڭ بېقىشلىرى، يۈزىدىكى تەبەسسۇم خۇددى بىر موجىزە ياراتقاندەك قىلاتتى.

ئۇسسۇل تۈگىدى. داۋاملىق سۈكۈنات ئىلكىدە قالغان چوڭ زالدىكىلار بىردىنلا قوزغىلىپ خۇشخۇي روھ ئۈستۈن كەيپىيات ئەندى گۈلدىراس ئالقىشلارغا ئۇلاشتى. داۋاملىق ئالقىشلار ساداسى ئىچىدە قىز سەھنىگە بىر نەچچە قېتىم چىقىپ، تىلى باشقا تاماشىبىنلارغا تازىم قىلدى. قىز ھەقىقىي سەنئەت تىلى ھەممىگە ئومۇمىي، ئورتاق، ھەممىگە ئۇقۇشلۇق ئىكەنلىگىگە شۇ بىردەملەردە يەنە بىر ئىشەندى.

پۈتۈن قەلبى خوشاللىق ئەسارىتىدا قالغان قىزنىڭ كوزلىرى ئەملىشىپ، چاقناپ، ئوزى ھاياجان بولۇپ، سەھنە ئارقىسىدىكى ئوز بولمىسىگە كىرگەن پېتى ئۇسسۇلچى ئوزىنى دۇخاۋا دىۋانغا تاشلىدى. ئۇنىڭ قۇلىقىدىن ئابدۇرازاق ھەمرايېۋنىڭ چېۋەر قوللىرىدا جوش ئۇرغان داپ سادالىرى بىلەن تاماشىبىنلارنىڭ ئالقىشلىرى كەتمەي قويدى.

بۇ ھىندىستان پايتەختى دېھلى شەھرىنىڭ ئەڭ چوڭ كونسېرت سالونلىرىدا بولغان ۋاقە ئىدى. شۇندا بۇ چەبدەس ئۇسسۇلچى ئۇيغۇر قىزىنىڭ خىيالى ژىراقتا قالغان ۋەتىنى، تۇغۇلۇپ ئوسكەن سويۈملۈك ئالمۇتا شەھرىنى، ئاتا- ئانىسىنى، ئائىلىسىنى، ئەڭ مۇھىمى، سەنئەتداش دوستلىرىنى، جانىجان تىياترىنى چارلاپ كەتتى.

... ئەتتەڭ، دېھلى تاماشىبىنلىرىنىڭ ماڭا -سوۋېت ئۇيغۇر سەنئەتچىسىگە كورسەتكەن سەھنىمىزي ھورمىتىكە ئاتا- ئانام، دوستلىرىم داخىل بولسا، قانچىلىك مەغرۇرلىنار ئىدىم... دەپ، زور ئارزۇ [illegible] قىلغان ئوز سەنئىتىدىن بەھرىمەن بولىدى.

گۈلنارا سايتوۋا سەنئەتچى ئائىلىسىدە تۇغۇلۇپ ئوستى. دادىسى يۇسۇپجان دۇتارنى ياخشى [illegible] گۈلنارا [illegible] بولۇپ ئۇسسۇلغا چۈشەتتى. ئاتىسى [illegible] ئۇسسۇل [illegible] ئېيتىپ بېرەتتى. مانا شۇ شارائىت قىزنىڭ [illegible] بەلگىلەپ قويغان ئىدى. 10- سىنىپنى تاماملاپ، ئۇ [illegible] گۈلنارا ئالمۇتىدىكى ئېستراداسى ستۇدىيەسىگە چۈشتى. ئۇنىڭ ئۇسسۇل بولۇمىنى ياخشى باھالار بىلەن پۈتتۈرۈپ گۈلنارا 1971- يىلى [illegible] ئۇيغۇر تىياترىغا ئىشقا قوبۇللاندى.

گۈلنارانىڭ دادىسى ئۇيغۇر تىياترىنىڭ كوزگە كورۇنگەن ئارتىستى، سازەندە يۈسۇپجان سايتوۋ [illegible] جىق ھېكايە قىلىپ بېرەتتى. ئۇنىڭ سەل كام 40 يىللىق ھاياتى شۇ تىياتر بىلەن چەمبەر چاس باغلىق. ئۇ سازەندە بولۇش بىلەن بىللە «غېرىپ سەنەم»، [illegible] «ئانارخان»، [illegible] دراماتورگى [illegible] كومېدىيەسىدە [illegible] رولىنى ئويناپ [illegible] سەنئەت ئىشقىباز [illegible] ئارتىستى [illegible] «ھورمەت بەلگۈسى» ئوردېنىغا سازاۋەر بولدى.

گۈلنارا ئوز ماھارىتىنى دايىم يېتىلدۈرۈش يولىدا، دايىم ئۈگىنىش، ئىزدىنىش ئۈستىدە. ئۇ يېقىندا ئوزبەكىستاندا بولۇپ، ئوزبەكىستان س س ر خەلق ئارتىستى ئۇستاز قۇندۇز رەخموۋادىن دەرىس ئالدى. ئوزبەك ئۇسسۇللىرىدىن بۇخارا، خارەزىم، پەرغانە ئۇسسۇللىرىنى ئۈگىنىپ، رېپېرتۇئارىغا 14 خىل ئۇسسۇل قوشتى. ھازىر بۇلارنى گۈلنارانىڭ ئىنداشلىرى روزا ئىبراگىموۋا، سائادەت سەيفۇللىنا، ئادالەت ئەكبەروۋالارمۇ تاماشىبىنلارغا ھاۋالە قىلماقتا.

...دۇم- دۇم تاق- تاق. ئىشىك چېكىلدى. گىرىمخانىغا ئاق چاچلىق، ياشانغان، مويسۇپەت بىر ھىند كىرىپ، ئىللىق تەبەسسۇم بىلەن قوللىرىنى كوكسىگە قويۇپ سالاملاشتى. ئاندىن ھىندى تىلىدا يۇمشاق ئاھاڭدا سوزلەشكە باشلىدى. ئۇنىڭ گېپىدىن «ئۇيغۇر»، «قەشقەر» دېگەن سوزلەرنى ئۇقۇپ قالغان گۈلنارا قىز:

-ھە... ھە... مەن ئۇيغۇرمەن. سوۋېت ئىتتىپاقىدىن، قازاقىستاندىن كەلدىم،- دەپ چۈشەندۈرۈشكە باشلىدى. ئاندىن ھېلىقى ئادەم مەنالىق بېقىپ، روس تىلىدا تازا سوزلىدى.

بۇ ئادەم گۈلنارانى چېۋەر ئۇسسۇلچى سۈپىتىدە ئېتىراپ قىلىپ تونۇغانلىغىنى بايان قىلىپ، ئۇنى چىن قەلبىدىن تەبرىكلىدى. ئاندىن ئۇيغۇر خەلقى بىلەن ھىند خەلقىنىڭ ئۇسسۇللىرىدا ئومۇمىي قېدىمىي ئەنئەنىلەرنىڭ بار ئىكەنلىگىنى سوزلەپ بەردى. «قىزىم سېنىڭ سەنئىتىڭنىڭ گۈللىنىشىگە بىرلا نەرسە- تىنچلىق كېرەك» دېدى ئۇ.

- تىنچلىق، تىنچلىق،- دەپ شىۋىرلىدى گۈلنارا ھەم،- مەن ئەندى تىنچلىق ئاتلىق ئۇسسۇل ئۈگىنىمەن.

تىنچلىق- ھاياتتۇر. سەنئەتكە تىنچلىق كېرەك. ئۇسسۇل بولسا، مېنىڭ ھاياتىم.

بۇ كۈنلەردە گۈلنارا بارچە ئادەملەرنىڭ ئىستىگى بولغان تىنچلىققا بېغىشلانغان «تىنچلىق» ئۇسسۇلىنى ئىجات قىلىش يولىدا جىددىي ئىشلىمەكتە.

ئا. راخمانوۋ.

سۈرەتتە: ئۇيغۇر تىياترى «ناۋا» خەلق ئانسامبىلىنىڭ ئۇسسۇلچى قىزلىرى.

قىش پەسلىدە

ۋاقىت ئىچ ئەمەس. ئالدىراش ئىش يوق. ئىشلار سېلىكىپ كەتكەن. ئاشلىق ئامباردا، مال ئىسسىق قورالاردا. يەم- چوپ يېتەرلىك. قول ئىشتىن بوشىغان.

-قىش پەسلىدە ئىشچىلارنىڭ دەم ئېلىشىنى قانداق ئۇيۇشتۇرىۋاتىسىلەر؟- دېگەن سوئالىمىزغا «بىرلىك» سوۋخوزى پارتىيە تەشكىلاتىنىڭ سېكرېتارى يولداش كوكپەن سېتاكوۋ مونۇ جاۋاپنى قايتۇردى.

-قىش ئەزەلدىنلا چارۋىچى بولسۇن يە دېخان بولسۇن، پۈتۈن خەلقنىڭ ئالدىرىماي ھادىق چىقىرىدىغان مەزگىلى ئەمەسمۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن بىز ئېگىلىگىمىزدىكى ئەمگەكچىلەرنىڭ ۋە ئۇلارنىڭ ئائىلە- تەۋەلىرىنىڭ قىش ئايلىرىدا دەم ئېلىشىغا ئالاھىدە كوڭۇل بولىمىز. بىزدە ھەممىسى ئادەمگە خىزمەت قىلىشقا بېقىندۇرۇلغان، «ئەمگەك كىمنىڭ بولسا، ھالاۋىتى شۇنىڭ».

«ئوتكەن يىلى سوۋخوزىمىزنىڭ 740 ئىشچىسى جانپىدالىق ئەمگەك قىلىش ئەتىجىسىدە ئوزۇق تۈلۈك مولچىلىغىنى ھاسىل قىلىشقا سالماقلىق ئۈلۈش قوشۇپ، ئومۇمىي بايلىقنى ئاشۇردى. «سوۋخوزى باينىڭ ئاغزى ماي» دېگەندەك، سوۋخوز ئىختىسادىنىڭ يۈكسىلىشى ئىشچىلارنىڭ پاراۋانلىگىنى تېخىمۇ ياخشىلاپ، ئەمگەكچىلەرنىڭ كوڭۈللۈك دەم ئېلىشىغا شارائىتلار يارىتىپ بەردى. سوۋخوز فوندىدىن دەم ئالغۇچىلار ئۈچۈن 10 مىڭ سوم مەبلەغ ئاجرىتىلدى.

ئىشچىلارنىڭ قىشلىق دەم ئېلىشىنى مەخسەتكە مۇۋاپىق ئۇيۇشتۇرۇشتا ئۇلارنىڭ ئائىلىلىرىگە مەدەنىي ۋە مەئىشىي خىزمەت كورسىتىشنى مۈمكىن قەدەر ياخشىلاشقا ئىنتايىن چوڭ ئېتىۋار بېرىلىدۇ. قىش پەسلىدە ماگازىن، كلۇب، مونچا قاتارلىقلارنىڭ پائالىيىتى ئالاھىدە كونترولغا ئېلىنىدۇ. ئوتكەن يىلى ئىشچىلارنىڭ 615 تۇرۇشلۇق ئويى ياز كۈنلىرىلا كوڭۇلدىكىدەك رېمونت قىلىندى. بىر مەركەزدىن ئىسسىتىش سىستېمىسى، ھەر ئويگە سۇ كىرگۈزۈش ئەمەلگە ئاشۇرۇلۇپ، شەخسلەرنىڭ مالۋارانلىرىغا يەم- خەشەك يەتكۈدەك قىلىپ بېرىلدى. سوقۇم، ماي، ئۇن ۋە باشقىمۇ ئوزۇق- تۈلۈك تاۋارلىرى ھەر ئويگە قىشقا يەتكۈدەك قىلىپ يەتكۈزۈپ بېرىلدى. ئەمگەك مەيدانلىرىغا، كوپ باللىق ئائىلىلەرگە، يېڭى ئائىلە قۇرغانلارغا يېڭى سېلىنغان تۇرۇشلۇق ئويلەرنىڭ ئاچقۇچلىرى ئاپىرىلدى. مانا بۇ غەمخورلۇقلار ئىشچىلىرىمىزنىڭ قىش پەسلىدە خاتىرجەم دەم ئېلىشىغا ئىمكانىيەتلەر تۇغدۇرۇپ بەرمەكتە. ھازىر بىرىنچى نوۋەتتە سوۋخوزىمىزنىڭ 21 ئىشچىسى قىرىم، ئىسسىق كول، ئالاتاغ قاتارلىق كۇرورتلاردا ۋە دەم ئېلىش ئويلىرىدە دەم ئالماقتا. ئىككى پادىچىمىز ۋە ئۈچ مېخانىزاتورىمىز چەت ئەللەرگە ھەقسىز يوللانمىلار بىلەن سەپەرگە ئاتلىنىپ كەتتى.

قىش ئايلىرىدا كوڭۈللۈك دەم ئېلىپ، ئۇبدان ھادىق ئېلىپ قايتقان مالچىلىرىمىز بىلەن دېخانلىرىمىز، مېخانىزاتورلىرىمىز بىلەن سېغىنچىلىرىمىز يېڭى كۈچ، يېڭى غەيرەت بىلەن ئىشقا كىرىشىپ، ئومۇمىي بايلىقىمىزنى يەنىمۇ كوپەيتىشكە لايىق ھەسسە قوشقۇسى.

ئە. ئومارووۋ.

ئۇيغۇر خەلق ئېغىز ئەدەبىياتىدىن

سەلەي چاققان لەتىپىلىرى

سەلەي چاققان ھېيتكار (قەشقەردىكى چوڭ مەچىت) ئالدىدىن ئۆتۈۋېتىپ، ئىككى كىشىنىڭ بىر-بىرسى بىلەن قاتتىق گەپ تەگىشىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ قاپتۇ.

— بەرمىسەڭ بەرمە، قىيامەتتە ئالىمەن!— دەپتۇ بىرىنچىسى.

— قولۇڭدىن كەلگىنىنى قىل!— دەپتۇ ئىككىنچىسى. بۇنى ئاڭلىغان سەلەي چاققان:

— ئاغىنىلەر، دىل ئازارلاشماڭلار، قىيامەتتە خۇدا پۇل چىقارمايدۇ، پۇلنى خەشلەيدىغان بازارمۇ يوق، ئىشىڭلارنى قىيامەتكە قالدۇرماي، موشۇ يەردە تۈگىتىۋېتىڭلار!— دەپتۇ.

* * *

زورلۇق ھاكىمنىڭ ئۆيىگە كەلگەن بەگلەردىن بىرسى سەلەي چاققاننى مەسخىرە قىلماقچى بولۇپ:

— سەلەي، ئاتام سەكسەنلەرگە كىرىپ قالدى، ئۇنىڭغا ئاتاپ كۆنچە مەخسۇس بىر ئۆي ياسىتىۋاتىمەن. شۇ ئۆيگە مورا ئوچاق سېلىش كېرەك ئىدى. شۇنىڭ ئۆلگىسىنى تېپىپ بېرەلەمسەن؟— دەپ سوراپتۇ.

— تازا ئادانكەنسىز-دە، بېگىم. ئاتىڭىزنىڭ پاختىلىق ئىشتىنىنى تامغا مىقلاپ قويۇپ، ئېغىنى سىزىۋالسىڭىز، شۇ سىزگە راسا لايىق ئۆلگە ئەمەسمۇ؟— دەپ جاۋاپ بېرىپتۇ.

ئەپەندى لەتىپىلىرى

بىر كېچىسى ئەپەندىنىڭ ئۆيىگە ئوغرى كىرىپ، ھېچ نېمە تاپالماستىن چىقىپ كېتىپ بارغان ئىكەن، ئەپەندى ئوغرىنىڭ كەينىدىن ۋاقىراپ:

— ئىشىكنىڭ زەنجىرىنى سېلىپ قوي، يەنە سېنىڭدىن باشقا ئوغرى كىرىپ، ساڭا ئوخشاش ھېچ نەرسە تاپالماي، ئاۋارە بولۇپ يۈرمىسۇن،— دەپتۇ.

* * *

ئەپەندى بىر كۈنى ساتىراشخانىغا كىرىپ چېچىنى ئالدۇرىدۇ. ساتىراش ئۇنىڭ بېشىنىڭ بىر نەچچە جايىنى كېسىپ، پاختا يېپىشتۇرۇپ قويىدۇ. ئەپەندى ئورنىدىن تۇرۇپ، ئەينەككە قاراپ:

— رەخمەت، تولا ئۇيدان ئۇستا ئىكەنسىز، بېشىمنىڭ يېرىمىغا پاختا تېرىپسىز. ئەندى قالغىنىغا ئۆزەم زىغىر تېرىۋەرمەن،— دەپ چىقىپ كېتىپتۇ.

* * *

بىر كىشى ئەپەندىدىن غەلۋۇر سوراپ كىرگەن ئىكەن، ئەپەندى ئۇنىڭغا:

— غەلۋۇر سىزدىن ئايلانسۇن، بېرەتتىم، لېكىن ئۈچ كۈن بولدى، ئىچىگە سۇ ئۇيۇپ قويغان،— دەپتۇ.

* * *

ئەپەندىنىڭ بىر ئاغىنىسى كېلىپ، ئۇنى تاپالماستىن، دەرۋازىسىغا «ئېشەك» دەپ يېزىپ كېتىپتۇ.

ئەتىسى ئەپەندى شۇ ئاغىنىسىنى كوچىدا كۆرۈپ:

— ھەي، ئاغىنە، تۈنۈگۈن مېنى ئىزدەپ ئۆيگە بارغان ئىكەنسىز، مەن بىر يەرگە كەتكەن ئىدىم،— دەپتۇ.

ئاغىنىسى ھەيران بولۇپ:

—كىم ئېيتتى دەپ سوراپتۇ.

ئەپەندى:

— دەرۋازىغا ئېتىڭىزنى يېزىپ كەتكەن ئىكەنسىز، شۇنىڭدىن بىلدىم،— دەپتۇ.

* * *

ئەپەندىنىڭ بىر شاگىرتچى خوشنىسى بار ئىكەن. ئۇ ئەپەندىنى شاگىرت قىلماقچى بولۇپ:

— ئەپەندىم، بۈگۈن كېچىسى ئۇخلاپ ياتسام، بىر چاشقان ئاغزىمدىن ئىچىمگە كىرىپ كەتتى، بۇنىڭغا نېمە داۋا قىلىش كېرەك؟— دەپ سوراپتۇ.

— نېمە داۋا قىلاتتىڭىز، دەررۇ بىر تىرىك موشۇكنى تۇتۇپ يۇتۇۋېتىڭ، بۇنىڭدىن باشقا چارە يوق،— دەپتۇ ئەپەندى.

موللا زەيدىن لەتىپىلىرى

سۇلايمان مۇنارىسى

ئىچكىرىدىن چىققان بىرى موللازەيدىن بىلەن ئۇچرىشىپ:

—موللازەيدىن، كارىزلارنىمۇ كولاپ، ياساپ پەيدا قىلغانسىلەر، بۇ چۈشىنىشلىك، ئامما مونۇ تۇرپان مۇنارىسىنى قانداق پەيدا قىلدىڭلار؟— دەپ سوراپتۇ.

موللازەيدىن:

— جاناپلىرىنىڭ ئەقلى يەتمەسلىكى مۇمكىن، ئەلۋەتتە. بىز ئۇزىمىز ياسىغان كارىزنى ئورە تۇرغۇزۇپ قويدۇق،— دەپ جاۋاپ بېرىپتۇ.

مەككار سودىگەر ۋە موللازەيدىن

تۇرپاندا بىر مەككار سودىگەر ھەر كۈنى سۈتكە سۇ قوشۇپ، خەلقنى ئالداپ سېتىپ، بىر غوجۇن پۇل تېپىپتۇ. شۇ پۇل بىلەن ھەرەمگە بېرىپ كەلمەكچى بوپتۇ. ھەرەم تەرەپكە ماڭىدىغان كېمىگە ئولتىرىپ، غوجۇننى كېمىنىڭ مومىسىنىڭ ئۇچىغا ئېسىپ قويۇپ، ئوزى ئۇخلاپ قاپتۇ. كېمىدىكى بىر مايمۇن مومىغا چىقىۋېلىپ پۇلنى بىرلەپ سۇغا تاشلاپ ئويناپ تۈگىتىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن پۇلسىز قالغان سودىگەر ھەرەمگە بارالماي دەرت-ئەلەمنى موللازەيدىن ئېچىنغان بىر قىياپەتكە كېلىپ: موللازەيدىنگە كېلىپ ئېيتىپ بېرىپتۇ.

— ھەجەپ ئىش بوپتۇ. سۈتنىڭ بەدىلىگە كەلگەن پۇل يەنە قايتىپ سۇغا چۈشۈپ كېتىپتۇ،- دەپ كۈلۈپ ئېيتىپتۇ.

خوتەندىن كەلگەن گەپچى

موللا زەيدىننىڭ گەپچىلىكى ھەممە يەرگە ئاڭلىنىپ، تا ئالتىشەھەردىن خوتەنگىمۇ بېرىپتۇ. ئۇنىڭ داڭقىنى ئاڭلىغان خوتەنلىك بىر گەپچى موللا زەيدىن بىلەن گەپتە سىناشماقچى بولۇپ، خوتەندىن تۇرپانغا كەپتۇ. كەلسە ئۆيدە موللا زەيدىن يوق، چىرايلىق بىر قىز ئولتارغىدەك. خوتەنلىك گەپچى:

- موللا زەيدىن ئۆيدە بارمۇ؟— دەپ سوراپتۇ.

—دادامنى ئىزدەپ نېمە قىلاتتىڭىز؟— دەپتۇ قىز.

خوتەنلىك گەپچى بۇ موللا زەيدىننىڭ قىزى ئىكەنلىكىنى بىلىپ، ئەتەي سوزمەنلىك بىلەن:

دادىڭىزغا ئۈزۈلمىگى خوتەندىن تۇرپانغا يەتكىدەك بىر پارچە گىلەم ئېلىپ كەلدىم. ئۆيۈڭلارغا سىغارمۇ؟— دەپتۇ.

موللا زەيدىننىڭ قىزىمۇ گەپچى ئىكەن، ئۇ شۇنداق دەپتۇ:

— سىزنىڭ ئەكەلگەن گىلىمىڭىز دادامنىڭ تاماكا خالتىسىغىمۇ ياماق بولالمايدىكەن،— دەپتۇ.

خوتەنلىك گەپچى: «موللا زەيدىننىڭ قىزى مۇنچىلىك گەپچى ئىكەن، ئۇنىڭ ئوزى بىلەن قانداق بەسلىشىمەن»، دەپ ئويلاپ، موللا زەيدىن بىلەن كۆرۈشمەستىن ۋۇتىغا كېتىپ قاپتۇ.

قاناتلىق سۆزلەر

بىرىنچى قازى خەلق،
ئىككىنچى قازى— تارىخ.

دانانىڭ ئەقلى— دەريا،
خەلقنىڭ ئەقلى— مۇھىت.

دوست— يارنىڭ بولسىمۇ،
قەست— دۈشمەننىڭ ئاز دېمە.

ئىشى ياخشى قەست بولماس،
ئىشى يامان دوست بولماس.

ئەل— ئۆت— قازى،
ئەمگەك— تارازى.

بايلىقنىڭ ئېسىلى يەردە،
سوزنىڭ ئېسىلى ئەلدە.

كىتاپ— بىلىم بۇلىقى،
بىلىم— ھايات چىرىغى.

يۈكسەك مەنسەپ— بىر كۈنلۈك،
يۈكسەك مەخسەت— مىڭ كۈنلۈك.

ھايات ئۆزگىن ئارقىلاپ
داۋان ئاشار ئەر ژىگىت.

ھەق ئېگىلەر سۇنماس.

ماقال ۋە تەمسىللەر

ئاتاڭنىڭ بالىسى بولغىچە،
ئەلنىڭ بالىسى بول.

ئەل بار يەردە ئەر بار،
ئەر بار يەردە ئەل بار.

ئەلدە ئابرويىڭ بولسا، ئۆزۈڭ چولدە قالماس.

ئەرنىڭ ئىشى— ئەل بىلەن،
بىلگىنىڭنى ئەلدىن ئايىما.

كۈننىڭ نۇرى يەر كوكەرتەر
ئەرنىڭ يولى— ئەل.

ياخشى ئەلنىڭ بالىسى،
جان بېرەر، قۇل بولماس.

بۈگۈنكى ئىشنى ئەتىگە قويما.

يېرى باينىڭ ئېلى باي.

كوچەتنى كىم تىكسە،
سايىسىدا شۇ ئولتىرار.

تازنى ئەر بولمايدۇ دېمە،
سازنى يەر بولمايدۇ دېمە.

* * *

جامبۇل شەھىرى

مەدەنىي ھاياتىدىن

مەلۇم ئۇيغۇر سەنئەتچىسى رابىيەم مەمەتوۋا رەھبەرلىگىدىكى «ئاتەش» ناملىق ياش ئۇسمۇرلەر ئانسامبلى قاتناشچىلىرىدىن لەپەرچى ش. مەمەتجانوۋا، داۋاپتا يا.سۇلېيمېنوۋ، ئاككوردېوندا ب.بەھرىيېۋ، داپتا ئە. خۇدايبەرگەنوۋ.

* * *

تەھرىر ھەيئىتى.

تەھرىراتنىڭ ئادرېسى: 480091، ئالمۇتا شەھىرى، فورمانوۋ كوچىسى، 88. تېلېفونلار: 82—60—62، 85—39—62. گېزىت—ژۇرنال نەشرىياتىدا نەشر قىلىندى. ئىندېكس— 72877.